

ماهیت حقوقی «عقد وکالت» و نحوه انجام معاملات و کالتی در بازار سرمایه

مریم جمشیدیان
مشاور حقوقی بازار سرمایه
و دانشجوی دکتری
حقوق خصوصی

بورس عقد وکالت، عقد جایزی است که به موجب آن، یکی از طرفین به شخص دیگری نمایندگی یا نیابت می‌دهد تا اموری را به جای موکل، انجام دهد. اقدامات وکیل در هر زمینه محدود به اختیاراتی است که موکل به وی تفویض کرده و هر اقدامی که وکیل در محدوده اختیارات وکالتی خود انجام می‌دهد به منزله عمل و اقدام موکل است. فصل سیزدهم قانون مدنی به تعریف عقد وکالت و شرایط آن اختصاص یافته است. در بورس اوراق بهادار، به دلیل شرایط خاص انجام معاملات و وجود فضای رقابتی، عدم واگذاری اوراق بهادار از طریق انعقاد وکالت همواره مدنظر بوده است تا جایی که وکالت بیشتر در مقام انجام امور کاری انعقاد یابد تا در مقام فروش. با این حال به دلیل وجود برخی محدودیت‌های خاص و عدم امکان فروش آتی سهام، انگیزه‌هایی است که اشخاص را ناچار به واگذاری و فروش دارایی اوراق بهادار از طریق انعقاد وکالتنامه رسمی می‌کند. سازمان بورس و اوراق بهادار در سال ۱۳۸۸ دستورالعملی را به منظور نحوه انجام معاملات وکالتی در بورس اوراق بهادار به تصویب رسانیده است که سازوکار و چگونگی انعقاد وکالت نامه و شرایط استفاده از این سند در بازار سرمایه را بر شمرده است. با توجه به ملاحظات خاص این بازار و شرایط موجود، انجام معاملات وکالتی ساماندهی شده است. *

استفاده از خدماتی که به صورت یک عمل حقوقی به نمایندگی از دیگری استفاده می‌افتد و از دیر باز در دنیای تجارت معمول بوده است، به «عقد وکالت» تعبیر می‌شود. با وجودی که این عقد، کاربرد قابل ملاحظه‌ای دارد، در بسیاری موارد ماهیت و شرایط آن برای استفاده کنندگان از آن ناشناخته است. با توجه به اینکه مطابق قواعد عمومی حقوقی، این عقد به رسمیت شناخته شده و فصل سیزدهم قانون مدنی را به خود اختصاص داده است، کاربرد آن در بورس اوراق بهادار با توجه به شرایط حاکم بر معاملات در بازار سرمایه همواره سوال برانگیز بوده است، اینکه آیا با وجود امکان انجام معاملات خرید و فروش اوراق بهادار از طریق کارگزاران رسمی بورس در شرایط رقابتی، سهامداری می‌تواند با اعطای وکالت به دیگری، وی را وکیل خود قراردادده و اجرای حقوق متعلقه خویش را به وی بسپارد؟ از طرف دیگر، در جایی که وکالت را در مقام خرید و فروش منعقد کرده به صرف مراجعه به یکی از دفاتر اسناد رسمی، بدون پرداخت مالیات مصوب نقل و انتقال سهام و بدون شرکت در شرایط رقابتی مزایده و کشف قیمت، دارایی سهام خود را به قیمتی که مورد نظر وی

است به وکیل منتقل نماید؟ در این حالت، آیا این دارایی به طور مستقیم به نام وکیل می‌شود یا وکیل باید به جای موکل خود و از طرف وی به کارگزار بورس مراجعه و درخواست فروش سهام و خرید آن به نام خود یا دیگری را ارائه کند؟ آیا درخواست وی مطابق اختیارات مندرج در سند وکالت است و اینکه با توجه به قوانین مبارزه با پولشویی چه ملاحظاتی باید در نظر گرفته شود؟ جستارهای یاد شده ما را بر آن داشت که ضمن معرفی عقد وکالت و شناخت ماهیت حقوقی آن، به چگونگی به کارگیری و استفاده از این سند در بازار سرمایه بپردازیم.

تعریف عقد وکالت

وکالت در لغت به معنای واگذاری، اعتماد و تکیه کردن به دیگری و اجرای کاری از جانب کسی است. در اصطلاح فقهی، عقدی است که به موجب آن کسی دیگری را برای انجام کاری جانشین خود قرار می‌دهد. معنای لغوی وکالت اعم است، زیرا در معنای لغوی واگذار کردن هر کاری به دیگری منظور

نظر است. ولی معنای اصطلاحی اخص است، زیرا هر کاری را نمی‌توان به دیگری واگذار کرد. (لغتنامه دهخدا، ویکیدیا)

به موجب ماده ۶۵۶ قانون مدنی ایران عقد وکالت تعریف شده است. این ماده بیان می‌دارد: «وکالت عقدی است که به موجب آن یکی از طرفین، طرف دیگر را برای انجام امری نایب خود می‌نماید.»

وکالت دهنده را «موکل» و وکالت گیرنده را «وکیل» می‌نامند. وکیل حق تجاوز از حدود مورد وکالت را ندارد و هر معامله که در حدود مورد وکالت انجام دهد بنام و به حساب موکل است، مگر خلاف آن ثابت شود.

شرایط صحت وکالت

در وکالت شرط است که هر یک از وکیل و موکل اهلیت داشته، یعنی بالغ و عاقل باشند و موکل کاری را که به وکالت می‌دهد شرعا از انجام آن کار ممنوع التصرف نباشد. کار مورد وکالت باید در ملکیت موکل باشد و قابلیت نیابت را داشته باشد. بنابراین به عنوان مثال موکل نمی‌تواند در خصوص سهامی که در آینده می‌خواهد بخرد، کسی را وکیل کند تا آن را به فروش رساند.

خاتمه یا انقضای وکالت

وکالت به طریق ذیل مرتفع می‌شود:

- ۱- به عزل موکل
- ۲- به استغفای وکیل
- ۳- به موت یا وکیل یا موکل
- ۴- از بین رفتن متعلق وکالت یا انجام مورد وکالت توسط موکل

استفاده از وکالت نامه رسمی در بورس اوراق بهادار

در خصوص اعطای وکالت برای خرید و فروش در بورس اوراق بهادار به خصوص درجایی که این قرارداد در مقام بیع، واقع می‌شود باید در نظر داشت که همواره این ریسک وجود دارد که سهامدار (موکل) شخصا جهت فروش اوراق بهادار خود مراجعه و اقدام کند. با توجه به اینکه دارایی اوراق بهادار سهامدار در بورس اوراق بهادار به نام وی نزد شرکت سپرده گذاری مرکزی ثبت و نگهداری می‌شود و کد مالکیت به نام وی وجود دارد، بنابراین شخصی که سهام به نام وی ثبت شده، مالک شناخته می‌شود و وکیل به نام وی اقدام به انجام معامله برای خود یا دیگری می‌کند. پس چنان چه شخص موکل علی‌رغم اعطای وکالت به منظور فروش دارایی خود به یکی از کارگزاران بورس مراجعه کند، به دلیل عدم اطلاع از وجود وکالت نامه، با توجه به مراجعه

اصیل امکان فروش اوراق بهادار وجود دارد. در چنین شرایطی، چنان چه موکل بر خلاف وکالت نامه عمل کرده باشد به خصوص در مواردی که وکالت در مقام فروش بوده است، وکیل برای احقاق حقوق خود تنها می‌تواند به مراجع ذی صلاح قضایی مراجعه کند. به همین منظور است که موکدا درخواست می‌شود که اشخاص برای خرید یا فروش اوراق بهادار بدون واسطه و از طریق بورس اوراق بهادار اقدام کنند.

بنابراین همان گونه که پیش تر نیز عنوان شد، پیشنهاد می‌شود وکالت برای انجام امور مادی و اجرایی اعطا شود و در خصوص اعمال حقوقی مطابق رویه‌های موجود با مراجعه به کارگزاران بورس اقدام شود تا از بروز چنین مشکلاتی، جلوگیری به عمل آید.

با توجه به اهمیت موضوع وکالت، سازمان بورس اوراق بهادار که به موجب قانون بازار اوراق بهادار مصوب ۱۳۸۴ وظیفه حمایت از سرمایه گذاران را در بورس بر عهده دارد، دستورالعملی را به منظور نحوه انجام معاملات وکالتی

تحت همین عنوان در سال ۱۳۸۸ به تصویب رسانیده است. شرکت «سپرده گذاری مرکزی اوراق بهادار و تسویه وجوه» هم به نیابت از کارگزاران وظیفه بررسی مفاد و اختیارات درج شده در وکالت نامه رسمی و اعتبار و اصالت سند و وکیل را برعهده گرفته است.

بر این اساس، تمامی اشخاصی که به منظور انجام معاملات در بورس از طریق وکیل اقدام می‌کنند، چه در مقام خرید و فروش و چه در مقام امور اجرایی، موظفند اسناد مربوطه را ارائه کنند تا ضمن بررسی کلیه موارد فوق، مشخص شود که وکالت قابل عزل بوده یا بلاعزل، نحوه دریافت ثمن معامله، قابلیت اعطای حق توکیل به غیر و سایر شرایط مربوطه، گواهی مورد نظر را برای استفاده از سند وکالت از طریق مراجع به کارگزاران رسمی بورس، صادر کند. ضمن آن که با توجه به مقررات حاکم بر بازار سرمایه، اصولا هرگونه نقل و انتقال و خرید و فروش باید از طریق کارگزاران رسمی بورس و در شرایط رقابتی بازار صورت پذیرد و انعقاد وکالت در مقام خرید و فروش اصولا مغایر با مقررات مربوطه است. چه آن که معامله در

خارج از بورس محقق شده است و وکیل تنها به منظور درج اطلاعات مالکیت سهامدار در سامانه بورس، به کارگزار مراجعه می‌کند و اصلتا و کالتا، هم در مقام فروشنده و هم در مقام خریدار قرار می‌گیرد و قصد فروش در شرایط رقابتی را نداشته و تنها انتقال سهام به نام خود یا دیگری را مدنظر دارد. این امر در بسیاری موارد موجب تضییع حقوق موکل می‌شود، ولی از آنجایی که به موجب قواعد عمومی که در این مقاله بدان پرداختیم، عقد وکالت در قانون پذیرفته شده؛ نمی‌توان اشخاص را از انعقاد آن منع کرد. ولی می‌توان با در نظر گرفتن شرایطی ویژه در ارائه وکالت نامه در بورس که تا حدودی در دستورالعمل‌های مربوطه پیش‌بینی شده است، کاربرد آن را محدود کرد تا امکان سوءاستفاده به حداقل ممکن برسد و محملی برای سود جویان یا حدوث جرایمی نظیر پولشویی نشود.

با عنایت به موارد طرح شده در مقاله حاضر به این نتیجه رسیدیم که سند وکالت در صورتی که به شکل کتبی نزد یکی از دفاتر اسناد رسمی تنظیم شده باشد، به منظور انجام اموری که وکالت برای آن اعطا شده است، در مراجع مورد نظر از جمله بورس اوراق بهادار قابل پذیرش است. حال با توجه به ملاحظات خاص بازار سرمایه و مقررات مصوب در این خصوص، شرایط پذیرش و به کارگیری این سند مدنظر این مقاله است.

شرایط استفاده از سند وکالت

۱- استفاده از سند وکالت برای فروش اوراق بهادار پذیرفته شده در بورس، وفق دستورالعمل معاملات وکالتی در بورس اوراق بهادار، منوط به صدور «تأییدیه» از سوی شرکت سپرده گذاری مرکزی اوراق بهادار و تسویه وجوه و ارائه آن به شرکت‌های کارگزاری بورس اوراق بهادار است و فروش بدون رعایت ترتیبات فوق با توجه به دستورالعمل فوق (مواد ۲ و ۱۰) تخلف محسوب می‌شود. بنابراین کارگزاران بورس موظف هستند در زمان مراجعه وکیل و ارائه وکالتنامه رسمی، وی را به شرکت سپرده گذاری مرکزی که به نیابت از ایشان این وظیفه را عهده دار شده، راهنمایی کنند.

۲- شرکت‌های کارگزاری مجاز به فروش اوراق بهادار یا واریز وجه آن خارج از ترتیبات مقرر در متن تأییدیه‌هایی که در چهارچوب این دستورالعمل برای انجام معامله با استفاده از سند وکالت صادر شده است، نیستند.

۳- وکیل باید شخصا به همراه مدارک احراز هویت مراجعه و اصل سند وکالت را ارائه کند تا با توجه به ملاحظات قانونی یاد شده در این مقاله، مراتب

سند وکالت در صورتی که به شکل کتبی نزد یکی از دفاتر اسناد رسمی تنظیم شده باشد، به منظور انجام اموری که وکالت برای آن اعطا شده است، در مراجع مورد نظر از جمله بورس اوراق بهادار قابل پذیرش است. استفاده از سند وکالت برای فروش اوراق بهادار پذیرفته شده در بورس، وفق دستورالعمل معاملات وکالتی در بورس اوراق بهادار، منوط به صدور «تأییدیه» از سوی شرکت سپرده گذاری مرکزی اوراق بهادار و تسویه وجوه و ارائه آن به شرکت‌های کارگزاری بورس اوراق بهادار است و فروش بدون رعایت ترتیبات فوق با توجه به دستورالعمل فوق (مواد ۲ و ۱۰) تخلف محسوب می‌شود

سفارت یا کنسولگری ایران به انضمام ترجمه رسمی آن، ضروری است.

۱۰- در خصوص وکالت نامه‌های تنظیم شده در زندان، تاییدیه صادره از سوی دادیار زندان مورد نیاز است.

۱۱- با توجه به اینکه انجام معامله در بورس از طریق مجاری قانونی تعریف شده، صورت می‌پذیرد و انجام عملیاتی چون مشاوره و پرتفگردانی نیز از طریق شرکت‌هایی که مجوز خود را از بورس دریافت کرده اند، طبق مقررات مربوطه صورت می‌پذیرد، بنابراین شخص یا اشخاصی نمی‌تواند با دریافت وکالت نامه، این امور را شغل خود قرار داده و از این طریق به موکلین خود خدمت ارائه دهند. چه بسا در چنین مواردی به دلیل عدم آگاهی از بسیاری از قوانین موجب ورود ضرر به موکل خود می‌شوند. در چنین مواردی به دلیل وظیفه حمایتی بورس و اهمیتی که با ارائه مجوز به متخصصان این امر قائل است، از پذیرش وکالت‌های مکرر توسط یک وکیل، خودداری می‌شود.

۱۲- به منظور کسب اطلاع از فوت، حجر، عدم عزل (در وکالت نامه‌های بلاعزل موضوعیت ندارد)، تاییدیه مربوطه از دفترخانه صادرکننده سند اخذ می‌شود. هم چنین وکیل با توجه به اختیارات قانونی و شرایطی که در این مقاله بدان اشاره شد، اقرارنامه ای را مبنی بر عدم اطلاع از مراتب فوق امضا می‌کند.

۱۳- چنانچه وکالت نامه متضمن حق توکیل به غیر باشد، کپی و اصل وکالت‌نامه‌های سابق نیز باید ارائه شود و اعتبار وکالت نامه منوط به اعتبار وکالت نامه‌های سابق، خواهد بود.

۱۴- شرکت‌های کارگزاری و مدیران و کارکنان آنها نمی‌توانند با استفاده از سند وکالت به وکالت از مشتریان خود نسبت به انجام معامله اوراق بهادار در بورس یا فرابورس اقدام کنند.

نتیجه‌گیری

عقد وکالت به عنوان یکی از انواع عقود معین با پیش‌بینی سازوکار ویژه ای در بازار سرمایه، پذیرفته شده است. به منظور استفاده صحیح از آن، دستورالعملی به منظور انجام معاملات وکالتی در سال ۱۳۸۸ در سازمان بورس و اوراق بهادار تصویب شده است. با توجه به شرایط خاص بازار سرمایه، پذیرش سند رسمی وکالت منوط به ارائه مدارک مشخصی شده است که برخی در دستورالعمل و سایر آن در شیوه نامه اجرایی موضوع ماده ۱۳ همان دستورالعمل آمده است. با عنایت به اهمیت ویژه این عقود به معرفی عقد وکالت و انواع آن و همچنین چگونگی استفاده از این سند در بورس اوراق بهادار و شرایط صدور تاییدیه به منظور انجام معاملات وکالتی و چگونگی شناسایی مالک اوراق بهادار و نحوه ثبت معامله در بورس، پرداختیم. هدف از این معرفی این است تا مالکان اوراق بهادار و اشخاصی که به عنوان وکیل اقدام به انعقاد عقد وکالت می‌کنند، با علم و اطلاع بیشتری نسبت به این امر اقدام کنند تا از بروز اختلافات فیما بین وکلا و موکلین و دعاوی احتمالی، پیشگیری به عمل آید.

بررسی و از اصالت وکالت نامه اطمینان حاصل شود.

۴- وکیل با توجه به حدود اختیارات قید شده در وکالت نامه و اینکه وکالت به صورت عام و مطلق یا خاص است، اقدام می‌کند و این مورد در زمان صدور گواهی ذکر شده در بند ۱ بررسی می‌شود. در وکالت نامه حتما باید به اختیارات وکیل در خصوص اموال منقول (در صورت عام و مطلق بودن) و اوراق بهادار (در صورت خاص بودن) اشاره شود و وکالت‌نامه کلی پذیرفته نیست. چنانچه در خصوص نحوه دریافت ثمن، تعیین تکلیف شده باشد - به عنوان مثال چنانچه وکیل حق دریافت ثمن را داشته باشد- این اختیار وی به کارگزار مربوطه اعلام می‌شود و در غیر این صورت پرداخت به حساب موکل، صورت می‌پذیرد.

۵- احراز مالکیت موکل نسبت به موضوع وکالت نامه از طریق بررسی اطلاعات موجود در سامانه پس از معاملات بورس صورت می‌پذیرد تا اطمینان حاصل شود که موکل مالک اوراق بهادار موضوع وکالت است یا خیر؟

با توجه به اینکه معاملات در بورس اوراق بهادار مشمول معافیت‌های مالیاتی است، برای معاملاتی که در خارج از بورس صورت می‌پذیرد و شرکت از آن اطلاع حاصل کند، این معافیت لحاظ نخواهد شد. ضمن آن که در تنظیم سند وکالت، مالیات نقل و انتقال اخذ نمی‌شود و با مراجعه وکیل و انجام معامله از طریق بورس، این مالیات دریافت می‌شود. پس چنانچه اعطای وکالت در مقام خرید و فروش را انجام معامله در خارج از بورس بدانیم، مشمول این مورد خواهد بود. البته در عمل با توجه به اینکه نقل و انتقالی به نام وکیل بدون انجام معامله از طریق کارگزار بورس صورت نمی‌پذیرد، می‌توان این مورد را منتفی دانست. چه آنکه تا زمانی که دارایی اوراق بهادار به نام وکیل ثبت نشده باشد، کماکان موکل، مالک شناخته می‌شود و انتقال مالکیت در صورت طی تشریفات قانونی و ثبت به نام وکیل، صورت می‌پذیرد.

۷- با توجه به پذیرش معامله وکیل با خود همان گونه که در این مقاله بدان پرداخته شد، وکیل می‌تواند با مراجعه به کارگزار بورس، هم در مقام فروشنده اوراق مربوطه را تکمیل و امضا کند و هم در مقام خریدار، اسناد مورد نظر را امضا و درخواست خود را ارائه کند. در این صورت مطابق مقررات مربوطه، اقدام خواهد شد.

۸- برای موکلین ساکن خارج از کشور، گواهی امضای سفارت یا کنسولگری یا دفتر حافظ منافع ایران در کشور محل اقامت به منظور تایید و احراز تداوم حیات موکل و بقای اعتبار وکالت نامه در صورتی که بیش از یکسال از تاریخ تنظیم آن گذشته باشد، ضروری است.

۹- در صورت ارائه وکالت نامه ای که در خارج از کشور نزد سفارت یا کنسولگری ایران تنظیم شده باشد و وکیل یا موکل خارجی باشد یا وکالت نامه نزد سفارت یا کنسولگری ایران تنظیم نشده و نزد مقام صلاحیت دار خارجی تنظیم شده باشد، ارائه تصویر گذرنامه و ترجمه رسمی آن برای شخص حقیقی و تصویر و ترجمه روزنامه رسمی موید صاحبان امضای مجاز برای شخص حقوقی و اصل و تصویر وکالت نامه خارجی مهمو شده به مهر